

Прыкладная тэматыка дакладаў для арганізацыі кантралюемай самастойнай работы

1. Астранамічныя календарныя веды.
2. Цыклічныя календары Паўднёва-Усходняй Азіі.
3. Старажытнаегіпецкі календар і культура.
4. Календары старажытных майя.
5. Кітайскі сельскагаспадарчы календар.
6. Календары Індыі.
7. Мусульманскі календар.
8. Календарныя і астранамічныя веды ў рукапісных кнігах.
9. Францызск Скарына і календар. «Малая падарожная кніга» (1523 г.) як першы друкаваны календар ва ўсходніх славян і народаў былога СССР.
10. Развіццё календарнай справы ў Расіі і дзейнасць Іллі Капівіча і Сымона Полацкага.
11. Англійскі і беларускі Стоўнхенджы.
12. Сонечны календар.
13. Календары Ісландыі, Шатландыі.
14. Семантыка паняццяў беларускага месяцавага злічэння часу (мясца, маладзкі, моцныя дні, падпоўня, поўня, рушанне, гнілуха, ветрах).
15. Развіццё астранамічных ведаў на беларускіх землях. Гравюры Аляксандра Тарасевіча, творы Францыска Скарыны, Сімяона Полацкага і інш.
16. Календарныя стылі (раждзесценскі, студзеньскі, сакавіцкі, благавешчанскі, пасхальны, вераснёўскі). Новы год / Новае лета.
17. Свята летняга сонцастаяння – Купалле. Навагодняя (Навалетняя) сімволіка Купалля «кола», «новае лета» і інш.
18. Сістэма сонечна-месяцовых календароў. Старажытны Кітай. Вавілон. Іудзея. Старажытны Рым. Сонечная хіджра.
19. Юліянскі і грыгарыянскі календары. Паняцці пра новы і стары стылі ўсходнеславянскіх народаў. Спосаб пераводу стыляў.
20. Пасха і яе вылічэнне. Грыгарыянскае летазлічэнне ў Вялікім Княстве Літоўскім і адлюстраванне яго ў Баркулабаўскім летапісе і іншых дакументах.
21. Першыя друкаваныя календары ў Еўропе.
22. Народны календар як пэўная сістэма і хрысціянска-язычніцкі комплекс, сінтэз дзвюх культур.
23. Прынцыпы датавання ў народным календары (новы і стары стылі), падача хранонімаў (рэгіянальныя варыянты назваў).
24. Фактары фарміравання «народнай рэлігіі» і календара.
25. Паняцце аб сузор'ях задзяка («жывельны, або звярны, круг»).
26. Тызень як адзінка вымярэння часу. Паходжанне сямідзённага тыдня. Сімволіка і семантыка дзён тыдня ў народаў свету.
27. Сонечныя, механічныя і іншыя гадзіннікі.
28. Магічна-сэнсавае значэнне дня ў беларусаў: «мужчынскі», «жаночы» (па граматычным родзе), «посны» (панядзелак, серада, пятніца), «скаромны», «першы», «апошні», «цотны», «няцотны».
29. Аглядныя («вечныя») календары, формулы і календарныя табліцы. Іх практычнае выкарыстанне.

Пытанні і заданні для замацавання ведаў

1. У заходнееўрапейскіх мовах адлюстраваліся назвы дзён тыдня, якія мелі сувязь з рэлігійна-містычнымі ўяўленнямі, багамі антычнага свету і планетамі: панядзельніку адпавядае дзень Месяца, аўторку – Марса, серадзе – Меркурыя, чацвярку – Юпітэра, пятніцы – Венера, субоце – Сатурна. А нядзелі?
2. У дарэформавым старажытнарымскім календары, на аснове якога ў 46 г. да н. э. быў створаны юліянскі, было дзесяць месяцаў. Першы месяц года называўся мартыус (март, сакавік) у гонар бога вайны Марса, другі , магчыма ад слова апрькус (які грэецца сонцам), трэці у гонар багіні Майі, чацвёрты у гонар багіні Юноны, пяты (ад парадкавага лічэбніка пяты з лацінскай мовы), шосты, сёмы, восьмы, дзевяты, дзесяты Дадаліся два месяцы: адзінаццаты у гонар двухтварага бога Януса, дванаццаты (месяц «ачышчэння»). Назавіце адпаведна назвы месяцаў.
3. Чаму і кагі назвы шасці месяцаў (ад квінтыліса да дэцэмбера) згубілі свой першапачатковы сэнс?
4. Якія месяцы пасля юліянскай рэформы назвалі іменем Юлія Цэзара і іменем яго пераемніка, першага рымскага імператара Актавіяна Аўгуста?
5. Адкуль з'явілася слова «высакосны» і што яно азначае?
6. Чаму ўзнікла неабходнасць у правядзенні новай рэформы календара ў 1582 г.?
7. Новая рэформа была праведзена рымскім папай Грыгорыем XIII па праекце італьянскага ўрача, матэматыка і астранома Алаізія Лілію 4 кастрычніка 1582 г. Якім чынам можна было ў гэты дзень вярнуць дзень веснавага раўнадзенства на ранейшае месца – 21 сакавіка?
8. З чым быў звязана непакой нашых продкаў у 1582–1583 гг. і наступных гадах, кагі ў Баркулабаўскім летапісе пісалі: «Року 1583 календар новы выдан... На тот же час было великое замешание промеж панами и промеж людьми духовными, также и люди простыми было плачу великого, нарекання сильного, похвалки, посварки, забуйство, грабежи, заклинания, видячи яко новые свята установляти, купцом торги albo ярмарки отменяли, право было начало пристыя антихристова, у таком великом замешанью...»?
9. Якія першыя чатыры еўрапейскія краіны з 15 кастрычніка 1582 г. пачалі спробу летазлічэння новага Грыгарыянскага календара?
10. Якое летазлічэнне было прынята ў верасні 1492 г. Маскоўскім царкоўным саборам, на які перайшлі і ў ВКЛ?
11. Якому святу ў БНК адпавядае адзначэнне вераснёўскага стыло?
12. З якой падзеі ў Расіі была звязана сустрэча Новага года двойчы ў адным годзе?
13. У томе серыі БНТ «Валачобныя песні» знайдзіце ў песенных тэкстах, прысвечаных гаспадару-земляробу, якім святам БНК адпавядаюць словы «Катораму святу наперад пайсці?», г. зн., якія святы пачыналі ў пэўны перыяд гісторыі Беларусі новы год.
14. Якое дзяржаўнае свята засталася толькі ў Беларусі і Кіргізіі з савецкага часу? Як яно называецца ў Расіі? Прааналізуйце яго з улікам гістарычных падзей Беларусі і Расіі.
15. Якая краіна ў наш час устанавіла наступныя змены ў календары: перайменаваны дні тыдня («галоўны дзень», «малады дзень», «стасоўны дзень»...), месяцы (студзень – у «туркменбашь», люты – у «месяц сцягу», сакавік – у «Наўруз», як мусульманскае свята, красавік – у «Гурбансалтан-еджэ», па імені маці прэзідэнта, май – «Махтумкулі», імя любімага паэта прэзідэнта, верасень – у «Рухнама», па кнізе туркменбашы...), уведзена свята мускуснай дыні («Наш вялікі правадыр, які вельмі любіць сваю краіну, уганараваў імя смачнай дыні і падняў яе да ўзроўню нацыянальнага свята» – заявіла тэлебачанне).
16. Па якім мосце ў якім горадзе трэба было перабрацца з берага на бераг 13 дзён? Чаму?
17. Твор якога знакамітага французскага пісьменніка мае назву першага веснавага месяца «Жэрміналь» (фр. Germinal)? У якім календары існуе такі месяц?

Адказы.

1. Нядзелі ў некаторых мовах адпавядае дзень Сонца.
2. Апрыліс (апрель, красавік), маінос (май, травень), юніус (іюнь, чэрвень), квінтыліс (іюль, ліпень), секстыліс (август, жнівень), септэмбер (сентябрь, верасень), октобер (октябрь, кастрычнік), новембер (ноябрь, лістапад), дэцэмбер (декабрь, снежань), януарыус (январь, студзень), фебруарыус (февраль, люты).
3. Шэсць месяцаў, якія называліся пяты, шосты, сёмы, восьмы, дзевяты, дзесяты) пасля рэформы, якую правёў у Старажытным Рыме Юлій Цэзар, страцілі свой першапачатковы сэнс (іх парадкавыя нумары сталі не адпавядаць займаемому месцу на дзве адзінкі), таму што пачатак года ўжо пачынаўся са студзеня (януарыуса).
4. Адразу квінтыліс быў перайменаваны ў юліус (іюль, ліпень), а трохі пазней секстыліс стаў аўгустусам (август – «свяшчэнны»).
5. Па рэформе Юлія Цэзара дадатковы дзень быў уключаны ў люты пасля шостага дня да сакавіцкіх календ і называўся паўторным шостым (біс сектус).
6. Сярэдня працягласць юліянскага календарнага года 365 сутак 6 гадзін (на 11 хвілін і 14 секунд перавышае астранамічны год). За 128 гадоў набіраюцца лішня суткі і да XVI стагоддзя набралася 10 лішніх дзён (дата веснавога раўнадзенства перамясцілася з 21 на 11 сакавіка).
7. Наступны пасля 4 кастрычніка дзень аб'явіць не пятым, а 15, такім чынам скасоўваецца 10 лішніх дзён.
8. Скасаванне 10 дзён і пасяла трывогу не толькі ў нашых забабонных продкаў, але і многіх народаў, якія не асмеліліся адразу здзяйсняць календарную рэформу.
9. Перавод на новы стыль нават у перадавых краінах (Італія, Іспанія, Партугалія, Польшча) быў неадназначны, складаны, выклікаў трывогу ў народзе. Да першых еўрапейскіх зямель, якія далучаліся да новага летапічэння, неабходна адносіць і беларускі край, як сведчыць той жа Баркулабаўскі летапіс. Як вядома, у той час ВКЛ уваходзіла на федэратыўных пачатках у Рэч Паспалітую. Але затым у царскай Расіі Беларусі давялося зноў вяртацца да юліянскага календара. Толькі ў 1918 г. народы СССР прымуць сучаснае грыгарыянскае летапічэнне.
10. Маскоўскі царкоўны сабор у 1492 г. (у 7001 г.) перанёс пачатак года з 1 сакавіка на 1 верасня. Выкарыстанне вераснёўскага стылю ў ВКЛ відаць па скарынаўскіх выданнях і літоўскай метрыцы.
11. На дзень Сымона (1/14 верасня) праводзіўся абрад «Жаніцьбы коміна».
12. 19 снежня 7208 г. (1700 па юліянскім календары) Пятро I выдаў указ, згодна з якім неабходна было лічыць дзень пасля 31 снежня 7208 г. ад стварэння свету 1 студзеня 1700 г. ад Раства Хрыстова. ВКЛ перайшла на гэтае летапічэнне раней. Новы год тады ў Расіі адзначаўся двойчы: 31 жніўня па сакавіцкім стылі і 31 снежня па студзеньскім календарным стылі.
13. Раство, Вялікдзень, Саракі, Аўдакея, Збор, Барыс і інш.
14. Дзень Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, якую, напрыклад, тэрэтык Перабудовы Аляксандр Якаўлеў, у б'льым сакратар ЦК і член Палітбюро ЦК КПСС, назваў вялікім і непатрэбным пераваротам, святкуецца 7 лістапада (26 кастрычніка па с. ст. быў узят у Петраградзе бальшавікамі Зімі палац (загінула 6 чалавек). Расія не адзначае свята з 1991 г. 4 лістапада святкуецца Дзень згоды і прымірэння. Якое гэта свята для Беларусі, можна заглянуць у БНК і гісторыю.
15. Новы календар уведзены ў Туркменіі прэзідэнтам Сапармурат Ніязамым, запатые помнікі якому пастаўлены па ўсёй краіне. Краўнік азіяцкай дзяржавы таксама вызначыўся іншымі эксцэнтрычнымі рэформамі.
16. У Каўнасе па мосце праз Нёман. Таму што ў пачатку XX ст. па палітычных прычынах на адным беразе ракі быў стары стыль, а на другім – новы.
17. Раман Эмілія Заля. 21 сакавіка–19 красавіка – месяц прарастання ў Французскім рэспубліканскім календары.

Каляндарныя вылічэнні для замацавання ведаў

1. Падлічыць, колькі месяцаў і сутак змяшчаецца ў сонечным годзе, калі вядома, што трапічны год складаецца з 365,24220 сутак, а сінадзічны месяц – з 29,53059 сутак.

2. Які сёння год «ад стварэння свету»?

3. Католікі святкуюць Купалле 23 чэрвеня. Дабавіце 13 сутак і скажыце, калі адзначаюць асноўнае летняе свята праваслаўныя.

4. Як вядома, візантыйскі імператар Міхаіл III П'яніца пачаў царыць у 842 г.. Летапісец «Аповесці мінулых гадоў» напісаў: «В год 6360, індикта 15, когда начал царствовать Михаил, стала прозываться Русская земля». Ці меў рацыю летапісец у назве года?

Заўвага. Згодна візантыйскага летапісання, індикт ахопваў пятнацігадовы перыяд, пачынаючы з 1 верасня.

5. У «Аповесці мінулых гадоў» запісана пра самы старажытны беларускі горад: «В год 6370. II овладел всею властью один Рюрик и стал раздавать мужам своим города – тому Полоцк, этому Ростов, другому Белоозеро». Ці праўда, што больш 20-ці населеных месцаў Беларусі, пачынаючы ад Полацка да Давыд-Гарадка, неабходна лічыць старэйшымі за Маскву, якая ўпершыню згадана, як вядома, пад 1147 годам?

6. Перавядзі 1 студзеня XVII, XVIII, XIX, XX стст. на новы стыль.

7. Перавядзі 1 студзеня 1999 г. на стары стыль, 1899 г., 1799 г., 1699 г.

8. Суперкарабель «Цітанік» быў затоплены 15 красавіка 1912 г. А «Маскоўскія ведамасці» (№ 85) напісалі пра гэта 13 красавіка 1912 г., у пятніцу. Растлумачце з'яву.

9. Які быў дзень тыдня 1 студзеня 1590 г., 1585 г., 1625, 1722 г., 1887 г., 1982 г., 1843 г., 1720 г., 1592 г., 1924 г., 1644 г., 1880 г., 1944 г., 1792 г.?

Можна карыстацца каляндарнымі табліцамі, якія змешчаны ў розных выданнях, напрыклад, Володомонов Н. В. Календарь: прошлое, настоящее, будущее. М., 1987. Назаві з пералічаных высакосных гады.

10. Выканаўца песні з папулярнай кінакамедыі, дзе ёсць словы «Что они не делают не идут дела. Видно в понедельник их мама родила?», нарадзіўся 7 сакавіка 1941 г. у Маскве, а Юрый Нікулін, які спявае там жа песню пра «трын-траву», 18 снежня 1921 г. на Смаленшчыне. Назавіце імя вядомага артыста і вылічыце сапраўды ў які дзень тыдня нарадзіўся папулярны артыст кіно. Праверце, «шчаслівым» ці «нешчаслівым» днём з'яўляюцца 7 сакавіка і 18 снежня згодна адпаведных спісаў «Беларускага народнага календара» А. Лозкі.

11. У артыкуле «Вечны каляндар», які змешчаны ў «Беларускім гістарычным часопісе» (1998. № 4), пішацца: «А. С. Пушкін нарадзіўся 26 мая 1799 г. У які дзень тыдня ён нарадзіўся?». Далей сцвярджаецца: «Сапраўды, вядома, што Пушкін нарадзіўся ў чацвер..., 8 чэрвеня па новым стылі...». Праверце правільнасць выказванняў і падмацуйце іх біяграфічнымі звесткамі з афіцыйных крыніц (падручнікі, энцыклапедыі і г. д.).

12. Якая з далей названых энцыклапедыяў мае рацыю пра першую з выдадзеных кніг Францыскам Скарынам. Адказ абгрунтуйце.

Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т. 14. Мінск, 2002. С. 442. «6.8 /жнівень/ 1517 С/карына/ выдаў сваю 1-ю кнігу – Псалтыр».

Encyclopaedia Britannica. Chicago, Inc., 1969. V. 3. P. 586. «Першы пераклад Новага Завету на рускую мову быў апублікаваны сумесна з царкоўнаславянскай версіяй у 1821 г... Але яшчэ раней некаторыя кнігі Бібліі ўжо былі надрукаваны па-беларуску, пачынаючы з кнігі Іова...»

Заўвага. Кнігі святога Іова – 10 жніўня 1517 г.

13. Васіль Ашарчук з вёскі Мілашавічы Лельчыцкага раёна звярнуўся ў адну з газет, каб дапамаглі правільна вызначыць, калі святкаваць яго маці дзень нараджэння. Яна толькі ведае, што нарадзілася ў 1917 г. на першы дзень Велікоднага посту.

Адказы.

1. 12 поўных месяцаў і амаль 11 сутак.

2. 2017 + 5508 = 7525 г.

3. 7 ліпеня.

4. Летапісец памыляўся. 842 год – 6350 год «ад стварэння свету» (842 + 5508 = 6350).

Літаратура для спраўджвання. Художественная проза Киевской Руси XI-XIII веков / Сост. И. П. Еремина, Д. С. Лихачёва. М., 1957. С. 292.

5. Полацк з 862 году (6370 – 5508), значыць ён старэй за сталіцу Расіі на 285 гадоў. Калі параўнаць іншыя старажытныя месцы Беларусі, то выявіцца, што сапраўды больш 20-ці з іх старэй 1147 года. Аднагодак Масквы – Брагін.

6. 11 (1+10), 12 (1+11), 13 (1+12), 14 (1+13) студзеня (адпаведна).

7. Адпаведна – 19 снежня 1998 г. (1.01.1999-13), 20 снежня 1898 г. (1.01.1899-12), 21 снежня 1798 г. (1.01.1799-11), 22 снежня 1698 г. (1.01.1699-10). (Літаратура для спраўджвання. Праваслаўны царкоўны каляндар).

8. У той час Расія карысталася юліянскім календаром, а заходне-еўрапейскія краіны – сучасным, грыгарыянскім. 13 + 13 = 26, гэта значыць, што на Захадзе было 26 красавіка.

9. Панядзелак, аўторак, серада, чацвер, субота, пятніца, нядзеля, панядзелак, серада, аўторак, пятніца, чацвер, субота, нядзеля.

Высакосныя гады – 1720, 1592, 1924, 1644, 1880, 1944, 1792. Год з'яўляецца высакосным, калі яго лік дзеліцца на 4, акрамя 1700, 1800, 1900, якія былі прызнаны невысакоснымі дзеля выпраўлення каляндарнай недакладнасці.

10. Андрэй Міронаў нарадзіўся ў пятніцу, а Юрый Нікулін – у нядзелю, абое лікі лічацца «шчаслівымі».

11. Згодна вызначэнняў па спецыяльных табліцах і формулах 26 мая 1799 г. прыпадае на нядзелю, а не на чацвер. Па новым стылі дата нараджэння А. Пушкіна – 6 чэрвеня, а не 8. Гэта пацвярджаецца ўсімі афіцыйнымі крыніцамі.

12. «Українская гістарычная школа, як і англійская, не грашыла супраць каляндарных стыляў. Напрыклад, П. Папоў у 1924 г. пісаў, што Скарына выдаў перш за ўсё кнігі Бібліі філасофскага зместу – Іова, Саламонавы прыпавесці, Сіраха, г. зн. зусім слухна першым вызначае выданне пачатку 1517 г. «Книги Светого Иова» (10 верасня), а не «Псалтыра» 6 жніўня – месяца, які быў апошнім у каляндарным годзе».

(Для спраўджвання – цытата з манаграфіі У. У. Агіевіча Імя і справа Скарыны: Мінск, 2002. С. 60; яго ж. Да пытання аб пачатку беларускага кнігадруку // Роднае слова. – 2006. – № 9. – С. 105–107).

13. У гэтым знамянальным годзе праваслаўная Пасха адзначалася 1 красавіка па старым стылі, а пост пачынаўся 12 лютага ў панядзелак (згодна царкоўнага календара ў гэты дзень адзначаецца памяць прападобнай Марыі). Па новым стылі Васілю Ашарчуку можна было віншаваць сваю маці Марыю 25 лютага (12 лютага + 13).